

Norske vannressurser - status, mengde og kvalitet

Hvordan kan vi utnytte ressursene

Av Thorbjørn Berntsen

Torbjørn Berntsen er miljøvernminister

Innlegg på møte i Norsk Vannforening 30-års jubileum 7. juni 1994

1. Innledning

Godtfolk og miljøfrender - gratulerer med 30-års jubileet! Jeg er glad vi har en forening som Norsk Vannforening, og ekstra hyggelig er det å få lov til å feire jubileet sammen med dere. Norsk Vannforening har uten tvil bidratt til å fokusere på både vannets vitale betydning og til å reise viktige problemstillinger omkring Norges vannressurser. Dette gjør folk mer bevisste på at reint vann ikke er selvsagt! Som miljøvernminister har jeg etterhvert fått større og større forståelse for hvor viktig vann er. Uten vann kan ingenting eksistere. Ferskvannet, både nasjonalt og globalt, er en forutsetning for å kunne utnytte jordbruksland, beitemarker og fiskerier, og dermed avgjørende for vår eksistens!

I store deler av verden begynner vannmangelen å bli påtrengende. I dag har 26 nasjoner utilstrekkelige vannforhold. Det vil si at det ikke finnes nok vann innenfor egne landegrenser til å dekke eget behov. I tillegg er folketallet i disse landene ofte økende, og elver, innsjøer og grunnvann blir stadig ødelagt eller utnyttet for hardt. Vannbehovet stiger!

2. Verdier knyttet til vann

Det er ikke lett å forstå den globale situasjonen når man ser seg rundt i Norge. Her kan vi dra på telttur og fylle kaffekjelen nær sagt hvor som helst. Fosser, elver og vann er dominerende elementer i landskapsbilde. Mye av vår norske identitet er knyttet til vannmiljøene, gjennom såvel folkeeventyr som aktivt friluftsliv. Frakt av tømmer og folk, fiske til matauk eller som sport, rafting, kanopadling, fluefiske og bading er begreper som de fleste nordmenn har et eller annet forhold til. At det alltid finnes rikelig godt vann til såvel landbruksformål som drikke har vært og er fortsatt selvsagt.

Ved siden av vår egen direkte utnyttelse, begynner vi nå også å ane hvilken betydning vannmiljøene har for blant annet det biologiske mangfoldet i landet vårt. Vann - som myrer, våtmarker, gårdsdammer, pytter, elver, bekker, fosser og innsjøer - er selve grunnlaget for mye av det biologiske mangfoldet vi har i Norge. Verneverdiene knyttet til vannmiljøene som økosystemer er store, både som referanse- og typeområde for ulike regioner. Antall arter er gjerne stort, og flere sjeldne arter er avhengig av bestemte vannmiljøer. Ofte er det

også i nærheten av vann vi finner det største mangfoldet av gamle kulturminner.

Det særegne landskapsbilde med de bruksverdiene som knytter seg til dette har vært positivt for Norge økonomisk. Verdiene har aktivt vært brukt for å lansere Norge som turistnasjon, og vi kan vel si med hell. Fortsatt har turistnæringen et ubenyttet potensiale som kan gi økonomisk gevinst for Norge.

Kraften i fossefall og elvestrømmer har inspirert kløktige hjerner, og et praktisk resultat av dette er utnyttning av vannkraft til elektrisitet. Vår vannkraftbaserte og dermed relativt billige energi har betydd mye for konkurranseevnen til norsk næringsliv.

3. Problemer

Men bruk av vann og vannmiljøer er ikke bare idyll. Det er sterke, og ofte motstridende interesser knyttet til vandisponeringene. Store kamper om utbygging til kraftformål er vel den heftigste illustrasjonen på dette - det burde være nok å nevne Altasaken. Selv om vannkraft i seg selv er en miljøvennlig energikilde, er det vel liten tvil om at slike inngrep i naturen får konsekvenser som kan ramme det biologiske mangfoldet såvel som ulike brukerinteresser. De hydrologiske endringene ved en vassdragsutbygging er dramatiske. Endret variasjon av vannstanden og vanntemperaturen gir endringer i livsbetingelsene for planter og dyr. Vassdragets opplevelsesverdi kan reduseres, men utbygging vil ofte bedre tilgjengeligheten til vassdraget.

Landbruket er også nært knyttet til

vann, både i form av bruk og påvirkning. Mange steder i landet er jordbruksdrift avhengig av vanning og dermed av at det er nok vann med tilfredsstillende kvalitet tilgjengelig. Samtidig er vannerosjon og fuktig mark et problem for jordbruksdrift, noe som har resultert i drenering av våtmarker og myrer, senking av vannstand i nærliggende vann og ikke minst bekkelukking. Slike inngrep har gjort at f.eks. flere amfibiearter, for ikke å snakke om insekter, i dag står på listen over truede arter. Vannforurensningen har også økt som følge av drenering og bekkelukking, fordi bekker er et effektivt rensedium for f.eks. næringssalter som nå slippes direkte ut i vannresipienten.

Det har også vært tildels heftige debatter i media om drikkevannskvaliteten i Norge. Ca. 1200 norske vannverk leverer vann som ikke tilfredsstiller dagens EU-regelverk. Det betyr ikke nødvendigvis at vannet er helseskadelig, men at det inneholder for store mengder humusstoffer som gir misfarging og dårlig smak/lukt. Men drikkevannet kan også være smittebærer av bakterier som er sykdomsfremkallende. Bakteriene kommer inn i drikkevannet fra mennesker som oppholder seg ved vannkilden, fra kontakt mellom vann- og kloakkrør, eller fra beiteområder og ville dyr. Årsaken til denne situasjonen er vel først og fremst økonomi, men også manglende kunnskap om og forståelse for hvilken innvirkning dette har på folks helse. Deke er problemer som kan reduseres gjennom bedre kontrollrutiner og utbedring av vannverkene. Men det er dyrt å forbedre vannverkene. Et alter-

nativ til nye investeringer i vannrenseanlegg er å erstatte overflatevannkilder med grunnvannskilder. Undersøkelser viser at det både er kostnads-effektivt og teknisk mulig å forsyne 25-35% av befolkningen med grunnvannsdrikkevann mot 13% i dag. Å utvide bruken av grunnvann som drikkevann vil også redusere de interessekonfliktene jeg nettopp har snakket om.

4. Tilgjengelige mengder og dagens forbruk

Menneskenes vannforbruk er mer enn tidoblet de siste 90 årene, og Norge ligger på verdenstoppen når det gjelder forbruk av vann pr. hode. Det gjennomsnittlige forbruket inklusiv industri ligger i dag på ca 600 liter vann daglig, og bare i husholdningen bruker vi rundt 130 liter vann hver. Det er i seg selv ikke noe skremmende med disse tallene. Vi har enorme mengder vann tilgjengelig, og de kostnadene som er direkte knyttet til hver liter vann som forbrukes, er minimale. Det er rørsystemene og utbygging av vannverk som koster. Innenfor vannverkets kapasitet er det derfor nærmest likegyldig hvor mye vann som forbrukes. Det er likevel forhold som gjør at vi bør få et mer nøkternt forhold til vannforbruk: Forbrukt vann havner i kloakken, for deretter å renses før det slippes ut i resipient. Tørrere kloakk gir bedre renseseffekt. Et annet aspekt er at både vannverkskapasiteten og renseskapasiteten pr. person vil øke ved redusert vannforbruk. Planlagt utvidelse av anlegg grunnet sprengt kapasitet kan

dermed utsettes, og irreversible inngrep i natur og vassdrag forhindres.

5. Myndighetenes forvaltningsstrategier

Myndighetene har hittil ikke satt inn sterke virkemidler for å redusere vannforbruket. Indirekte gis det likevel signaler i denne retning, ved at betaling for vannleveringen er basert på stipulert eller faktisk forbrukt vann.

Det statlige ansvaret for vann er fordelt på flere departementer. Mitt departement har ansvaret for selve vannkilden, dvs vannressursforvaltning inklusiv vannbruksplanlegging og forurensningsproblematikk. I tillegg sorterer vass- og kloakkavgiftsloven under vårt område. Sosialdepartementet har det overordna ansvaret for de helsemessige sider ved drikkevannsforsyningen, mens Kommunal- og arbeidsdepartementet har tilskuddsordning for utbygging av vannverk. Myndighetsfordelingen gjenspeiler både vannets brede bruksfelt og kompleksiteten i forvaltningsstrategiene. Dette kan ha virket noe hemmende på framdriften i myndighetenes arbeid for å sikre vannressursene, men det har langt fra ført til handlingslammelse! Mye har skjedd på vannsida de siste årene. Arbeidet med systematiske verneplaner, Verneplan IV for vassdrag, Samla Plan og vassdragslovgivningen gjenspeiler noe av myndighetenes innsats. En innsats som gjør at jeg i dag føler meg trygg på at grunnlaget for å ivareta Norges varemerke - vannet - er sikret.

De fleste norske vassdrag er ikke-vernede elver, bekker og sjøer. Plassert nær der folk bor og lever. Disse vassdragene er det ingen andre enn folk selv som kan ta vare på. Som miljøvernmyndighet er vi likevel opptatt av å legge forholdene til rette. Dette gjøres gjennom ulike tiltak for å f.eks. redusere forurensende utslipp til vann. Statens viktigste virkemidler for å redusere forurensningene er konsesjonsbehandling, rensopålegg og økonomiske tilskudd. Vår satsing på å rense opp i de såkalte Nordsjøområdene har fått og vil fortsatt få positive ringvirkninger for ferskvannsforekomster som er tilknyttet/drenerer til Nordsjøen.

For å øke bruksverdien, tilgjengeligheten eller for å restaurere natur og kultur i og ved vann, ble det i perioden 92-93 bevilget 80 mill. kr. til de såkalte miljøpakkene "Aksjon Vannmiljø" og "Handlingsplan Glomma". Til tross for sterkt reduserte budsjettammer har vi også i år klart å "skrape sammen" ca 6 mill. kroner til "Aksjon Vannmiljø"-prosjekter. Disse miljøpakkene er gode eksempler på felles innsats for vannmiljøene med positive og synlige resultater: Gamle kulturminner er restaurert, fisketrapper er bygget, turstier, gang og sykkelveier er anlagt, kart og informasjonplakater utarbeidet. Miljøvernmyndighetene kommer fortsatt til å forsøke å gi rom til denne type aksjoner, selv om strammere budsjetter også rammer dette innsatsområdet.

Jeg har også tro på at det arbeidet som i disse dager legges ned i utarbeidelse av den nasjonale handlingsplanen for biologisk mangfold vil styrke opprek-

holdelsen av vannet som en framtidig ressurs. Planen kan bidra til å øke forståelsen for verdier knyttet til biologisk mangfold.

Konkurransen om bruk av vannressursene, økende forurensning og nye tekniske muligheter viser hvor viktig det er med god planlegging av disponeringen av vannressursene. Det er kommunene som har fåk ansvaret for å sikre en tilstrekkelig og sikker vannforsyning, og som dermed naturlig bør trekke inn vannbruksplanlegging som en del av kommuneplanprosessen.

Samtidig skal vi fortsette det overordna arbeidet for å styrke beslutningsgrunnlaget i kommunene. Klassifisering av vannforekomster ut i fra næringsforhold og forurensningsgrad er i dag gjennomført i de fleste store vann og vassdrag, og klassifiseringen fortsetter. Statens forurensningstilsyn har allerede utgitt veiledende retningslinjer for en slik klassifisering av vann, der også egnethet til ulike bruksformål vurderes. Retningslinjene vil kunne være et nyttig grunnlag for kommunenes arbeid med å sette vannkvalitetsmål for egne vannforekomster. Gjennom EØS-avtalen er Norge forpliktet på EUs regelverk for drikkevannskvalitet etc. Hvordan disse direktivene fullt ut skal implementeres i Norge, er ennå ikke avklart. Men at vi står overfor store utfordringer nasjonalt, er sikkert.

6. Framtidige muligheter

Likevel er våre egne problemer med vannressursforvaltningen marginal. Globalt sett er ferskvannsforsyningen et av de mest sentrale utfordringer for

framtida. Den globale statusoversikten viser at kun 3% av verdens vann er ferskvann, og at over to av disse prosentene er frosset i isfjell og snø, mens den siste prosenten hovedsaklig er grunnvann. Ni millioner dør årlig som følge av dårlig drikkevann, to tredjedeler av verdens befolkning har ikke tilgang på reint drikkevann, og forurensning av grunnvannet er et økende problem. Dette gjorde at vann bl.a. ble viet relativt stor oppmerksomhet under FNs konferanse for miljø- og utvikling i Rio i 1992. Og på det oppfølgingsmøtet etter Rio-konferansen jeg nylig har vært på i New York, var vann et av hovedtemaene.

Jeg tror at Norge har mye å bidra med i et globalt perspektiv. Vi har uante mengder ferskvann av høy kvalitet. Hvordan den skal kunne eksporteres og brukes av andre folk og land, er fortsatt en stor utfordring. Mange har prøvd seg, med varierende resultat. Men det er ikke bare som eksportør av ferskvann Norge kan bli viktig globalt sett. Vårt

kunnskaps- og kompetansenivå i forhold til vannressursforvaltning er høyt. Og selv om de hydrologiske og institusjonelle forholdene i Norge er særegne, bør det være mulig å utnytte vår fagkompetanse gjennom prosjekter både i utviklingsland og i Øst-Europa. Erfaringene fra arbeidet med Samla Plan, Verneplan for vassdrag, overvåkingsprogram og kartlegging av vannressurser kan brukes til å bistå i utvikling, forvaltning og beskyttelse/vern av vannressurser. I tillegg har norsk konsulentvirksomhet og leveranseindustri en betydelig kompetanse og praktisk arbeidserfaring som absolutt bør være verdifull for andre land. Regjeringen vil arbeide for at norsk kompetanse skal utnyttes av andre, og utfordringen går til dere som faktisk sitter inne med denne kompetansen. Her representert ved en av de viktigste organisasjonene: Norsk Vannforening. Jeg ønsker dere lykke til, og ser fram til å følge foreningens arbeid.